

УДК 94(477)

Катерина Махобей

**КОНТРАБАНДНИЙ ПРОМИСЕЛ У ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ
НАПРИКІНЦІ XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.**

Розглянуто напрямки протидії контрабанди та інших порушень митного законодавства на території Правобережної України наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст., які запроваджувалися урядом Російської імперії. У статті подано аналіз історичного досвіду правового регулювання митної охорони кордону, обумовленого потребою захисту національних інтересів.

Ключові слова: контрабанда, карантин, кордон, митна варта, Правобережна Україна.

Протидія контрабанді має загальнодержавне значення. Поняття контрабанди не може існувати без державного кордону та регулювання зовнішньої торгівлі. Тому припинення контрабанди в усі часи покладалося на митні установи в особі їх службовців. У кінці XVIII ст. – на початку XIX ст. державна політика щодо протидії контрабанді вказувала на неточність визначення терміну "контрабанди", а це надавало змогу тлумачити його по-різному.

Дослідженням контрабандного промислу займалися багато вчених, серед яких слід виділити роботи Е. Канкріної [13] та К. Ладигенського [9]. Сучасні дослідники історії митної справи українських земель у складі Російської імперії також значне місце відводять висвітленню діяльності митних органів у протидії контрабанди. Слід виділити роботи Б. Угарова [26], Ю. Земського [7], В. Бойка [1]. Однак напрямки з боротьби з контрабандою, затвердженні урядом Російської імперії наприкінці XVIII – першій половині XIX ст., потребують більш глибокого дослідження.

Термін "контрабанда" запозичено з італійської "contra" – "супротив" та "bando" – "урядовий наказ" [37, с. 211]. Цей термін пояснюється як "порушення державних законів так і незаконне провезення чи пронесення заборонених товарів, таємне переправлення через кордон" [26]. На теренах Російської імперії цей термін з'явився ще до початку XVIII ст., що означало "...будь-яке порушення, встановлене законом та іншими нормативно-правовими актами правил перевезення товарів і цінностей через кордон" [1, с. 52]. Незаконне перевезення товарів через кордон Російської імперії та Речі Посполитої припадає на XVIII – початок XIX ст. Збільшення контрабанди пов'язувалося із введенням нових тарифів. Найбільше вплинув митний тариф, прийнятий 1724 р., згідно з яким, митний збір зріс, приймалися урядові заходи, скеровані на закриття кордонів держави. Порушення митних правил, у тому числі контрабанда, у досліджуваній період було одним з серйозних злочинів у митному законодавстві. Збільшення масштабів таких протизаконних дій відбувалося відповідно до пропорційного зростання мита та заборони ввезення продукції на територію Російської імперії.

Завданням митних органів держави була протидія та боротьба з контрабандою. Підставами виникнення порушень митного законодавства можна розглядати зв'язку із недоліками митного управління, невідповідності службовців статусу "добросесність" [10, с. 19], нерозвинутістю та слабкістю економіки держави [11, с. 108]. Основною рисою, що породила несприятливі наслідки в економічному розвитку імперії, було недосконале законодавство з питань протидії контрабанді.

У "Митному статуті" 1755 р. визначалися вимоги до осіб, які перетинали кордон Російської імперії чи провозили товари через митницю, без здійснення відповідного декларування товару. Були встановлені відповідні правила перевезення товарів через кордон, порушення хоча б одного з них визначалось як порушення митного законодавства. Механізм перевезення товарів передбачав, що товари перевозилися до пакгаузів, де передавалися пакгаузному інспектору в присутності директора, цолнера, контролера, екера, вагмейстера і штемпельмейстера; товари записувалися у пакгаузну книгу, власник товару скріплював це печаткою; посадові особи митниць (директор або цолнер) записували усі товари, що передавалися до реєстру і давали дозвіл на перевірку товарів; перевірку товарів проводили службовці митниці, присутні під час реєстрації товару; мито сплачувалось власником товару та подавалося в оголошенні; власник отримував квитанцію про сплату мита за підписом директора та цолнера про випуск його товару з пакгаузу; пакгаузний інспектор, згідно з пред'явленою квитанцією та підписом власника у книзі, видавав товар останньому; власник вивозив товари під контролем доглядачів за межі митниці [8, с. 369].

Якщо оголошення було складене невірно чи у невідповідності до наявного товару, тоді це вважалось порушенням митного законодавства. Якщо знаходили заборонений чи прихований товар, його конфісковували [8, с. 369].

У другій половині XVIII ст. проводилися заходи з метою попередження чи призупинення контрабандного ввозу товарів, що постійно зростає. Причинами погіршення ситуації виявилось підвищення мит, зловживання службовим становищем митників, неорганізованість охорони кордонів.

Особлива увага зверталася на зміну форм, методів та засобів здійснення цих порушень, у зв'язку з чим упродовж досліджуваного періоду змінювалося законодавство щодо організації боротьби з митними правопорушеннями, а також відповідальності за їх вчинення [4, с. 11].

Звичайно, що держава піклувалася про охорону кордонів і у політичному, так і у митному напрямку. Все ж порушення митного законодавства залишалося гострою проблемою, адже кордон залишався відкритим для контрабандистів. Іменним указом сенату від 6 березня 1797 р. [22, № 17871] у західні губернії призначено спеціальних митних інспекторів, до обов'язків яких входило припинення контрабандного руху товарів та нагляд за дотриманням правил перетину кордонів Російської імперії. З метою недопущення перевезення до імперії "забороненої" літератури (насамперед це стосувалося католицьких і уніатських видань, "вільнодумних" європейських книг тощо) указом Павла I від 11 лютого 1798 р. [23, № 18367] для Волинської, Подільської та Мінської губерній при Радивилівській митниці засновано спеціальну цензурну установу. Окремим указом від 4 листопада 1798 р. визначено розмір платні цензорам цієї установи. Передача книг, іноземного листування та іншої забороненої літератури вільно здійснювалось як у Радивилівському окрузі, так і поза ним, внаслідок слабого контролю за лініями кордону [27, арк. 15].

Контрабанда завдавала значного збитку державі, тому у цей період виникла посада прикордонного об'їждчика. Такий процес був початком охорони кордону.

Імператриця, спостерігаючи за ситуацією на прикордонних територіях держави, наказала сенату підготувати закон для створення спеціальної митної сторожі, метою якої був би контроль кордонів та затримання контрабанди [25, с. 45]. Уряд держави приймав заходи боротьби із контрабандою, але незначні успіхи не відповідали затраченим зусиллям та витраченим коштам. Одним з напрямів протидії контрабанди було часткове або вибіркоче припинення торгівлі певними продуктами. Через розвиток митних відносин намагалися ліквідувати усі можливі види контрабанди. Так, Російська імперія у 1789 р. визнавала імпорт будь-яких товарів як контрабанду, і наголошувала на посиленні боротьби з незаконним увезенням імпортих товарів [8, с. 423].

Поступово російські урядовці почали відмовлятися від загальних заборон. Іменний указ сенату від 14 серпня 1818 р. [24, № 27477] збільшив асортимент товарів, дозволених для провезення через Радивилівську митницю. Російський уряд дозволив провезення товарів через Гусятинську митницю, при цьому значно зменшивши мито, яким вони обкладалися [9, с. 84]. Водночас саме через Гусятинську митницю проходили заборонені товари, здебільшого книги та таємне листування [28, арк. 2].

Усіх службовців митниці, які сприяли поширенню контрабанди та зловживали своїм службовим становищем, віддавали під суд. Наприклад, слідство, яке велось на території Гусятинської митниці, згідно зі зверненням дружини єврея, Волька Загара. Вона скаржилась на те, що її чоловіка взято під варту на митниці, конфісковано значну суму грошей. Коли вона відвідувала свого чоловіка, то тамтешні охоронці відібрали у неї шубу, гроші та пригрозили наклепом та причетністю до кримінальної справи [28, арк. 1]. У кінцевому результаті звільнено арештанта з-під варту, а підозрюваним виявився справник м. Кам'янець-Подільського Лешкевич. Останнього відразу перевели на службу до м. Летичів. У ході слідства стало зрозумілим, що він допускав неправдиві наклепи, що зводились службовцями на певних осіб і згодом, після сплати грошової винагороди за добросесне ім'я, звільняли від надуманих звинувачень [27, арк. 2–3].

27 вересня 1782 року Катерина II видала іменний указ "Про утворення особливої Митної прикордонної лінії та варту для протидії потаємного провезення товарів". Згідно з розпорядженням створювалася на кордонах правобережних губерній митна прикордонна сторожа, що складалась з митних службовців та прикордонних наглядачів, які мали контролювати прикордонну територію. Вони патрулювали ділянки цілодобово, щоб попередити незаконний перетин кордону контрабандистами та провезення ними товару. Якщо службовець не міг затримати порушника, то мав переслідувати його до найближчого населеного пункту, повідомляти про це місцеву владу та прикордонного наглядача [25, с. 46].

Під час патрулювання кордону сторожа мала при собі табельну зброю, але користуватися нею могла лише у окремих випадках. Варіанти були обмежені: для нанесення не смертельного поранення, після двічі поданого та проігнорованого оклику "Стій! Стріляти буду!"; при виявленні озброєної групи осіб, після двічі поданої команди "Розійтись!" та пострілу вгору [12, с. 6]. Без попередження прикордонникам дозволялося стріляти, якщо на них нападали чи пробували втекти. Коли охоронці помічали порушників, то зобов'язані були двічі окликнути особу. Якщо вимоги не

виконувалися, то службовець митниці мав затримати контрабандиста. Заборонялося використовувати табельну зброю у відношенні до осіб, які уже перебували на кордоні [12, с. 6].

Пошук контрабанди стимулювався переданням частини конфіскованих товарів на користь затримувачів, або їм видавалася грошова винагорода за проданий товар. З 1764 р. нагороджені мали пільги зі сплати мита, тобто вони могли сплатити за отриманий прибуток мито упродовж 6 місяців. Звичайно, можна було відмовитися від контрабандного товару і взяти лише грошову винагороду. У такому випадку митниця самостійно продавала товар на аукціоні [8, с. 423]. Але при усіх варіантах розвитку подій контрабандисти арештовувалися, а їх товар конфісковувався. Учасники затримання отримували винагороду від контрабандистів. Якщо ж останні не мали коштів, то держава продавала товар та виплачувала винагороди, а порушник ставав державним боржником.

Нагороду за затримання контрабандистів отримували як митники, так і звичайні селяни, що не перебували на митній службі. Якщо митник помер чи переводився на іншу посаду в митниці, то винагорода, яку він не встиг отримати, сплачувалася його спадкоємцям або він отримував її уже на новій посаді [7, с. 424]. Наприклад, за листопад 1839 р. у Радивилівському окрузі за затримку та викриття контрабандного товару виплачено нагороди сріблом таким особам: наглядачам прикордонної сторожі Кобельникову – 1432 крб. 38 коп., Хинцинському – 381 крб. 93 коп., Малюгу – 104 крб. 80 коп.; митним об'їждчикам Коновалову – 174 крб. 80 коп., Юрису – 151 крб. 62 коп., Долгову – 151 крб. 62 коп. [5, арк. 130].

Наглядачів та об'їждчиків після року перебування на одній ділянці переводили, це здійснювалося з метою уникнення службових зловживань. Також не менше трьох разів на рік проводився об'їзд митних територій радником казенної палати для контролю за прикордонною сторожею та митницями в цілому. Однак усі ці міри не скорочували обсяг контрабанди на кордонах держави, тому Катерина II 1789 р. видала указ про заборону ввезення на територію Російської імперії шовкових, шерстяних, паперових та інших іноземних товарів. Для того, щоб протидіяти контрабанді на початку XIX ст. введено у дію "Положення про створення Прикордонної казачої сторожі" [25, с. 52].

4 січня 1811 р. видано рішення "Про утворення військової сторожі на кордоні західних губерній" [21, № 24480] для забезпечення стабільної митної безпеки. Протяжність митного кордону на правобережних губерніях Російської імперії ділилась на частини, кожна з яких мала не менше 150 верст. У документі зверталася увага на права, обов'язки та відповідальність митних чиновників при здійсненні своїх посадових обов'язків [20, с. 683–685].

Кордони правобережних губерній Російської імперії охоронялися у дві лінії. Зокрема, у Радивилівському окрузі встановлено дві лінії прикордонної варті [16, с. 19]. Охорона на першій лінії здійснювалася козацькими загонами, одним пішим службовцем та двома кінними, що на відстані 2, 5–3 і навіть 4 верст один від одного. На другій лінії перебували об'їждчики, що на той час мали статус вільнонайманих осіб. Ця лінія проходила нерівномірно на відстані 2–4 версти. Пости тут утворювались від 7 до 10 верств один від одного, об'їзд здійснювався лише двома кінними охоронцями. Наприклад, на кордоні поблизу селища Гусятин дві лінії об'єднали в одну. Такі дії мали позитивне значення, але не призвели до уникнення незаконного перетину кордону. Контрабандист спостерігав, вичікував, поки повз нього проїде об'їждчик, і тоді спокійно переходив кордон, адже другої лінії на території Гусятинської застави не було. Спостерігалися інші випадки незаконного перетину кордону. Так, контрабандисти відволікали увагу стражників, спершу пускаючи селян, які видавали себе за порушників, а коли їх піймали охоронці, то справжні порушники кордону в іншому місці успішно переходили кордон [2, арк. 1].

5 серпня 1827 р. затверджена нова прикордонна сторожа з військовою організаційною структурою. Головними завданнями цього органу було: охорона кордонів та боротьба з контрабандою, проведення прикордонного нагляду. На сторожу покладалися відповідні обов'язки, такі, як: "недопущення провезення чи пронесення товарів і затримання їх, а також недопущення проїзду чи переходу осіб через кордон не у вказаних місцях, припинення розбоїв, крадіжок і всяких правопорушень на прикордонній смузі, здійснення в деяких місцях границі Імперії карантинного нагляду" [25, с. 53].

Після протидії контрабанди, уряд імперії продовжував удосконалювати законодавство боротьби з митними правопорушеннями. Спершу відновлювалася система винагород для осіб, що затримували контрабандний товар. Відповідно до "Закону про митне управління" (1811 р.) передбачалось 80 % суми штрафу за контрабанду, а 20 % відраховувалось до пенсійного фонду митних службовців та їх сімей. З цих 80 % – 2/3 видавалось особі, яка затримала контрабандиста, інші надходили начальнику митного округу та членам митниці [25, с. 53]. Службовець, що керував затриманням контрабанди особисто, отримував премію вдвічі більшу за інших осіб, решту отримували рівні частки [8, с. 424].

У середині XIX ст. за викриття контрабанди, але з порушеннями митних правил, доглядач отримував 50–66 % вартості товару, а якщо це відбулося поза розташуванням митниці – 47 %. За кожного контрабандиста митник отримував 45 крб. [8, с. 424]. Митники отримувала винагорода не лише за виявлення контрабанди, але і за затримання контрабандистів. Адже уряд Російської імперії уже не чекав допомоги від цивільного населення, а покладався лише на службовців митних органів та їх зусилля.

Під затриманням контрабанди розумілося затримання не лише самого товару, а і його власника. І лише при виконанні цієї умови виплачувалася винагорода у повному обсязі. У разі затримання контрабанди без власника, винагорода складала 15 % суми штрафу і сплачувалася особі, що надала достовірні свідчення про власника товару. Надавалася доплата у розмірі 1,5 ставки до окладу, якщо службовець отримував медаль із золота чи срібла "За хоробрість" [12, с. 7].

У XVIII–XIX ст. встановлено правила виявлення контрабанди та продаж конфіскованих товарів на аукціоні. Спершу визначалася торгова вартість контрабанди та отримувався дозвіл із Департаменту зовнішньої торгівлі на проведення аукціону, а далі подавалося оголошення про торги. У якому вказувався час, місце, товари, які виставлятимуться на аукціоні та ціни на них. Усі документи про конфіскований товар та його збут зберігалися на випадок апеляції власника контрабандного товару [8, с. 425].

Основною вимогою щодо контрабандного товару було фіксування його у митних книгах. Конфісковані товари записувалися у відомостях, що подавалися до Департаменту зовнішньої торгівлі. Також туди записувався прибуток митниці від проданого конфіскованого товару. На службі Департаменту зовнішньої торгівлі перебували особи, що вели слідство з контрабандних справ. Ці чиновники приймали рішення про конфіскацію контрабандного товару, а митники лише затримували. Інколи прийняття невідповідного рішення гальмувало роботу усієї митної установи упродовж року. Уряд Російської імперії вживав жорстких дій щодо контрабандистів. Порушників митного законодавства арештовували та передавали до військового суду. Осіб могли засудити до заслання у Сибір. Дворян, участь яких була доведена у контрабандних діях, виключали з дворянського зібрання та позбавляли усіх привілеїв [2, с. 19].

Ще однією проблемою у протидії контрабанди на прикордонних землях Російської імперії була різноманітність національних меншин. Згідно з описом Подільської губернії, у 1819 р. на її території проживав значний відсоток євреїв та поляків. Переважання тієї чи іншої національності впливало на напрямки митної політики та призводило до збільшення митних порушень.

Євреї здебільшого займалися торгівлею, а близькість кордонів породжувала незаконну (контрабандну) торгівлю. Згодом вони витіснили вірменських купців з території Поділля [3, с. 130].

У власності євреїв перебувала більшість промислових підприємств та ремісничих лавок. До початку XIX ст. ця етнічна група збільшилася і перевищувала кількість населення території [15]. Російський уряд намагався упорядкувати цю проблему, тому що більшість прибутку становили доходи від продажу контрабандного товару.

Подільський губернатор вказував у своїй доповіді: "перехід австрійського кордону був легкий, адже мілководна річка Збруч та допомога місцевих селян сприяла контрабандному промислу, що дозволяло євреям завозити в губернію масу контрабандних товарів та проводити незаконну торгівлю забороненою продукцією" [27, арк. 13]. Річкою Збруч у деяких ділянках проходив кордон. Вона мала багато бродів, про що, зазвичай, знали контрабандисти (здебільшого це були місцеві селяни). Деякі з них, через необхідність виконання польових робіт, щодня переходили кордон декілька разів. Населення, що проживало по обидва боки кордону, мало тісні дружні та родинні зв'язки, тому перехід кордону не становив жодних труднощів [27, арк. 16].

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. кількість єврейського населення на прикордонних територіях починає збільшуватися, витісняючи при цьому поляків, росіян та інші національності, через неможливість конкурувати з ними в економічній сфері. У цей період в містечках Гусятин, Сатанів, Збараж здебільшого населення складали євреї, і вони користувалися вигідним територіальним становищем. Адже саме біля Гусятини був організований найбільший потік нелегальних товарів. Чиновник з особливих доручень Меєр фон Гільденбрант у звіті висловлював думку про те, що "це пов'язано із значною кількістю євреїв, що проживали на прикордонних територіях поблизу містечка Гусятин". Поміщик містечка Ожиговці, поблизу Волочиська, Моланський звертався до уряду зі скаргами на євреїв, що проживали на цій території. Вони втягували у контрабанду селян, які не виконували належні їм роботи. Моланський просив переселити євреїв подалі від кордону, навіть якщо він зазнає грошових втрат, але не матиме постійного клопоту з-приводу слідчих справ його селян" [27, арк. 17].

Поряд із євреями на цій території проживали поляки, що перебували переважно на цивільній службі у Російській імперії. Уряд країни цікавився думками чиновників польського походження і

особливу увагу звертав на "дух та ідейне спрямування" [27, арк. 1]. Але вони були дуже обережні у своїх висловлюваннях і остерігалися розмірковувати з приводу політичних тем. Хоча загальний характер польської думки простежувався у плітках їх дружин. Складалось враження, що "дух поляків неблагодійний, але усі їхні розмови зводились до порожніх балачок про російський уряд" [27, арк. 8]

Ненадійність кордону на цій території пояснювалось суб'єктивними складнощами, пов'язаними з ненадійністю різних національностей населення прикордоння. Після невдалої спроби польського повстання 1830–1831 рр. у подільських та волинських губерніях загострюється ситуація з контрабандою (спостерігалась не лише контрабанда товарами, але і політична). Польське населення, що проживало на території Російської імперії, нелегально отримувало заборонену літературу [30, арк. 99]. У ці роки загострилась ситуація з контрабандою товарів. Відомості про конфіскації у Радивилівському митному округу подано у таблиці 1.

Таблиця 1

По митницях	Кількість конфіскацій по роках									Усього
	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	
Радивилівська	422	451	275	437	574	571	635	619	530	4134
Бердичівська	10	11	9	20	27	49	25	6	0	157
Гусятинська	167	147	91	160	174	172	177	129	175	1392
Дружкопольська	59	60	37	97	103	125	115	114	89	799
Волочиська	36	89	42	64	62	89	100	92	82	656
Ісаковецька	53	74	49	68	99	67	64	91	39	604
По округу	767	832	523	846	1039	1073	116	1007	915	7742

Зі статистичних даних можна зробити висновок, що через Радивилівську та Гусятинську митниці проходила найбільша кількість контрабандних товарів, тобто вони були напруженими ділянками кордону. Перед прикордонними чиновниками постало питання припинення спілкування людей між двома імперіями, але такої мети не було досягнуто.

Радивилівський округ посідав особливе місце у боротьбі із нелегальним імпортом західноєвропейських товарів. Наприклад, лише упродовж грудня 1830 р. за затримання й викриття контрабандних товарів у цьому окрузі посадові особи різних рангів отримали грошові винагороди на суму близько 13580 крб. [6, с. 4–5]. У середньому Радивилівська митниця забезпечувала надходження до бюджету 1,5 млн крб. [7, с. 40]. Суми, які надходили до державного бюджету від Гусятинської митниці, дають можливість стверджувати, що інформація про зловживання митних чиновників своїм службовим становищем не підтверджувалась. Управитель митниці – ковельський асесор Тальберг мав репутацію дуже ретельного та спостережливого чиновника [17, с. 132]. Такі риси надавали змогу чітко виконувати свої службові обов'язки, чого він і вимагав від своїх підлеглих. Управителю Гусятинської митниці Тальбергу неодноразово надавалися грошові винагороди на викриття контрабандного товару. У січні 1840 р. він отримав 56 крб. 40 коп., а у серпні того ж року – 77 крб. 35 коп. [5, арк. 130]. Під час перевірки Гусятинської митниці чиновником Гільденбрантом встановлено, що тесть Тальберга – чиновник Лазов іноді робив для своїх дочок не обкладені податком подарунки (жіночі дрібнички: панчішки, рукавички) [17, с. 132].

Для того, щоб зміцнити охорону кордонів, у 1827 р. імператором Миколою I видано "Положення про створення прикордонної митної сторожі на Європейському кордоні та її штату". Згідно з цим документом, раніше створена митна сторожа змінювалась та була реорганізована у прикордонну сторожу. Прикордонна сторожа на початку XIX ст. охороняла приблизно 8800 верств кордону. Перебудова посприяла більш активній боротьбі з контрабандою. Якщо в 1827 р. до державної казни надійшло 16 млн крб. сріблом від митних зборів, то у 1857 р. – 32 млн крб. Основним завданням цієї структури був карантинний догляд.

Карантини функціонували поблизу митних застав, найчастіше за мету ставили не допущення проникнення на територію Російської імперії інфекційних хвороб, таких як віспа, чума. Першим законодавчим актом, яким закріплювався правовий статус карантинної установи, був "Про установи при прикордонних митних карантинних будинків і про направлення до них лікарів" від 22 лютого 1755 р. Основним документом вважався "Статут прикордонних та портових карантинів" [18, № 19476]. Відповідно карантини поділялись на два види: для сухопутних кордонів та при портових митницях. Надалі розвиток карантинних установ Російської імперії відображався у прийнятому 21 серпня 1818 р. "Статуту про карантин" [19, № 27490]. Він не був повний, тому 20 жовтня 1832 р. створюється новий "Карантинний статут" з метою "подання карантинному відомству більших методів та способів охорони кордонів держави від потрапляння на неї чуми, і спостереження за таємним перевезенням людей чи товарів, щоб ці дії підпорядковувались одному керівництву по всій карантинній лінії" [14, № 5690].

Усі карантинні установи поділялись на центральні та сухопутні застави. Перші опікувалися карантинними установами, що знаходилися у відповідних округах. Щодо інших, то на їх територіях відбувалося очищення людей, товарів та речей [13, арк. 32]. Карантинна контора приймала рішення про режим роботи. Після випуску товару подавалася квитанція, згідно з якою товари поверталися. Кімнати, у яких знаходилися особи, що перебували на карантині, мали бути вимиті соляною водою і обкурені газом соляної кислоти [13, арк. 32].

Аналіз архівних джерел дозволяє стверджувати, що розвиток митних відносин породжував зростання контрабандних дій у кінці XVIII – на початку XIX ст. Нелегальне виробництво та торгівлю такою продукцією породжувала нестабільність ринку у державі. На правобережних губерніях процвітала споживча контрабанда, адже прикордонні території були ґрунтом для зростання незаконної діяльності. Створення багатьох структур, які захищали кордони імперії не було ефективним засобом захисту інтересів імперії. Усунення негативних явищ у зв'язку з лібералізацією митної торгівлі скеровувалося на боротьбу з порушеннями митних правил.

Список використаних джерел

1. Бойко В.М. Історія митної справи в Україні / В.М. Бойко, Л.В. Багрій-Шахматов, Г.В. Попов. – К.: Видавець Вадим Карпенко, 2002. – 52 с. 2. Впровадження та розвиток митної мережі на півдні України (остання чверть XVIII – перша половина XIX століття): Зб. док. і матеріалів / [Авт.-упор. Ю.І. Головка, В.В. Ченцов]. – Дніпропетровськ: АМСУ, 2002. – С. 19–52. 3. Воронин А. Записка о владельческих городах и местечках Юго-Западного края / А. Воронин. – К.: Тип. Е.Я.Федорова, 1869. – Ч. 1. – 140 с. 4. Додін Є. Кримінологічна та криміналістична характеристика контрабанди / Є. Додін // Сучасний вимір держави та права: Збірник наукових праць / [Під редакцією В.І.Терентьєва, О.В. Козаченка]. – Миколаїв: Вид-во "Гліон", 2008. 5. Держархів Хмельницької обл., ф. 309, оп. 2, спр. 2, 130 арк. 6. Держархів Одеської обл., ф. 40, оп. 1, спр. 21, арк. 4 зв. – 5 зв. 7. Земський Ю.С. Одіозність офіційної звітності щодо роботи російських митниць на австрійському кордоні / Ю.С. Земський // Збірник наукових праць "Історія торгівлі, податків та мита". – 2010. – № 2. – С. 123–129. 8. Історія митної справи в Україні / [К.М. Колесніков, О.М. Морозов, Г.М. Виноградов та ін.]; [за ред. П.В. Пашка]. – К.: Знання, 2006. – 606 с. 9. Ладзьженский К. Н. История русского таможенного тарифа / К. Н. Ладзьженский. – СПб.: Типография В. С. Балашева, 1886. – 84 с. 10. Кулишер И.М. Очерки по истории таможенной пошлины / И. М. Кулишер. – СПб., 1903. – 51 с. 11. Кисловский Ю. Г. История таможен Государства Российского 907–1995 / Ю.Г. Кисловский. – М.: Автор, 1995. – 276 с. 12. Кукін І. Діжку вина затримав – на більш як дві отримав / І. Кукін // Прикордонник України. – 2012. – № 29. – С. 19. 13. Канкрин Е. Ф. Краткое обозрение российских финансов 1838 года / Е. Ф. Канкрин. – СПб., 1880. – 76 с. 14. Держархів Хмельницької обл, ф. 227, оп. 1, т. 1, спр. 999, арк. 32. 15. Marczynski W. Statystyczne topograficzne i historyczne opisanie gubernii Podolskiej W. Marczynski. – Wilno: Typografia imperatorskiego uniwersytetu, 1820–1823. – Т. I–III. – 302 s. 16. На варті митних рубежів. Митна справа на Слобожанщині: 1660–1870–1992–2000 – Харків: Каравела, 2000. – 208 с. 17. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. – СПб., 1830. – Т. XXVI. 1800–1801. – 875 с. 18. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. – СПб., 1832. – Т. XXXV. 1818. – 1044 с. 19. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. – СПб., 1830. – Т. XXXV. 1818 г. – 674 с. 20. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. – СПб, 1830. – Т. XXXI. 1810–1811. – 944 с. 21. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 г. – СПб, 1830. – Т. XXXI. 1810–1811. – 944 с. 22. ПЗС-1. – СПб., 1830. – Т. 24: С 6 ноября 1796 по 1798. – 869 с. 23. ПЗС-1. – СПб., 1830. – Т. 25: 1798–1800. – 891 с. 24. ПЗС-1. – СПб., 1830. – Т. 35: 1818. – 674 с. 25. Суходоев Д.В. История таможенного дела и таможенной политики России: Учебно-методическое пособие / Д.В. Суходоев, А.С. Котихина. – Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2010. – 76 с. 26. Угаров Б.М. Международная борьба с контрабандой / Б.М. Угаров. – М., 1981. – 216 с.; Володько Н.В. Ответственность за контрабанду по советскому праву: Учебное пособие / Н.В. Володько. – К., 1978. – 93 с.; Контрабанда и борьба с ней: Сборник / [Под общ. ред. А.Потяева]. – М., 1925. 27. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України), ф. 442, оп. 789А, спр. 177, арк. 1–17, 99. 28. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 789А, спр. 76, арк. 1. 30. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 788а, спр. 164, арк. 21. 37. Юридическая энциклопедия / [Под общ. ред. М.Ю. Тихомирова]. – М., 1997. – С. 211.

Екатерина Махобей

КОНТРАБАНДНИЙ ПРОМЫСЕЛ НА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ В КОНЦЕ XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВВ.

Рассмотрены направления противодействия контрабанды и других нарушений таможенного законодательства на территории Правобережной Украины в конце XVIII – первой половине XIX в. которые вводились правительством Российской империи. В статье содержится анализ исторического опыта правового регулирования таможенной охраны границы. Охрана государственного контроля обуславливалась необходимостью защиты национальных интересов на внешних границах.

Ключевые слова: контрабанда, карантин, граница, таможенная стража, Правобережная Украина.

Kateryna Mahobei

SMUGGLING IN RIGHT-BANK UKRAINE AS A PART AT THE END OF XVIII – FIRST HALF OF XIX CENTURY

The article examines trends of smuggling counteraction and other violations of tariff legislation on the territory of Right-bank Ukraine at the end of XVIII – first half of XIX century set up by the government of Russian empire. The analysis of historical experience of legal regulation of border custom protection is given in the article. The protection of state control was caused by the need of protection of national interests on external boundaries.

Key words: smuggling, quarantine, border, custom guard, Right-Bank Ukraine.

УДК 94(477)

Микола Бармак

ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ УСТАНОВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XVIII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Розглянуто питання правової та організаційної структури діяльності місцевих адміністративних установ міністерства внутрішніх справ на українських землях наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Встановлено, що вагомим чинником інкорпорації правобережних українських земель до складу Російської імперії була діяльність губернських комітетів та комісій.

Ключові слова: генерал-губернатор, губернія, чиновник, управління, українські землі.

Сучасна Україна, переживаючи процеси пошуку раціональної та адекватної нинішньому етапу розвитку українського суспільства моделі управління, зіткнулася з багатьма труднощами. Питання ефективної організації управління провінцією, юридичного становища посадових осіб усіх рівнів, розподілу повноважень між структурними ланками управлінського апарату, узгодження інтересів центру і периферією завжди залишаються у центрі уваги держави.

Важливість теми дослідження обумовлена тим, що історія окремої адміністративно-територіальної одиниці здатна продемонструвати різноманітність підходів державної політики до місцевого управління. Актуальність дослідження зумовлюється зростаючою роллю управлінської науки, яка покликана вивчати як сучасне, так і минуле у галузі центрального державного і місцевого управління. Зусилля влади зі зміцненню апарату управління й проведення адміністративної реформи роблять актуальним вивчення досвіду державного будівництва на різних етапах історії України.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу, а також детального аналізу розглянуто питання правової та організаційної структури діяльності місцевих адміністративних установ міністерства внутрішніх справ на правобережних українських землях наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Встановлено, що розширення кола завдань та функцій місцевого адміністративно-управлінського апарату наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. зумовило появу різноманітних регіональних владних інституцій. Під впливом соціально-економічних змін, що відбувалися у Російській імперії, збільшилася диференціація й спеціалізація державних органів, як вищих, центральних, так і місцевих. Доведено, що лінійне підпорядкування місцевих управлінських структур різних відомств губернатору дозволяли йому долати на губернському та повітовому рівнях відомчу відокремленість.

Об'єктом дослідження є процеси інкорпорації й інтеграції Правобережної України у склад Російської імперії, які розглядаються з точки зору формування та розвитку регіональних і місцевих органів влади та управління наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Предмет дослідження – формування адміністративно-територіальних та інституційних структур Правобережжя України під впливом політики самодержавства, правові засади діяльності посадових осіб та місцевих установ, органів дворянського самоврядування на території Правобережної України, функціонування специфічних владних інституцій.

Мета публікації – дослідити особливості становлення та розвитку владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.